

Agder – del av en Skagerrak-Kattegat-region?

Kjell J. Bråstad

Innledning

Kan Agder defineres som en region? Eller er landsdelen vår del av en større region? Jeg skal ta for meg kystområdene langs Skagerrak og Kattegat. Kan dette området kalles en region? Og i så fall: kan Agder regnes som en del av denne regionen?

Bakgrunnen for å si noe om dette ligger i det såkalte «Skagerrak-Kattegat-prosjektet». Det var et nordisk forskningsprosjekt som ble gjennomført på 1980-tallet i et samarbeid mellom en rekke universiteter, høyskoler, museer og arkiver i Sverige, Danmark og Norge. Initiativet kom fra professor Lars Lønnoth og daværende stipendiat Peter Ludvigsen ved Aalborg Universitetssenter. De fikk med seg mange forskere i alle de tre skandinaviske landene. Det var en bredt sammensatt forskergruppe av alt fra historikere, etnologer, kulturgeografer og religionsforskere til kunsthistorikere og litteraturforskere. På norsk side var historikeren Hans Try nøkkelpersonen. Med sitt store engasjement fikk han med seg mange som ønsket å bidra til prosjektet. Noen av undersøkelsene ble finansiert gjennom forskningsmidler, men i stor grad måtte prosjektet basere seg på frivillig innsats. Inspirasjonen lå i å foreta koordinerte undersøkelser og komme sammen for å diskutere resultatene. Det ble arrangert minst ett seminar årlig for alle deltakerne i prosjektet. I tillegg hadde noen av forskergruppene egne sammenkomster og gjennomførte feltundersøkelser

sammen. Regelmessig ble det utgitt skrifter med tittelen *Meddelelser fra Skagerrak-Kattegat-prosjektet*. Der ble de foreløpige forskningsresultatene presentert. I alt ble det utgitt sytten slike meddelelser. Mer enn seksti forskere var bidragsytere til denne skriftserien.

Prosjektets mål var å undersøke endringene i hverdagslivet og kartlegge kontaktene mellom kystområdene rundt Skagerrak og Kattegat, primært på 1800-tallet. Dette ble utført dels gjennom lokale undersøkelser og dels ved komparative studier. Forskerne var delt inn i arbeidsgrupper som bl.a. undersøkte fiskeri, handel, migrasjon, religiøse vekkelse og møtet mellom borgerkultur og allmuekultur.

Skagerrak-Kattegat-prosjektet endte i 1991 opp med en større avhandling forfattet av den danske historikeren Poul Holm. Den hadde tittelen *Kystfolk. Kontakter og sammenhænge over Kattegat og Skagerrak ca. 1550–1914*. Poul Holms intensjon var å skrive kystlivets historie med utgangspunkt i en maritim region.

Det dreier seg altså om landområdene langs kysten av Skagerrak og Kattegat. Som alle vet er Skagerrak havområdet mellom Nord-Jylland, Sør-Norge og Båhuslen. Kattegat er havområdet mellom Jylland og Vest-Sverige. Skagerrak og Kattegat er bindeleddet mellom Østersjøområdet og Nordsjøen.

Det sammenhengende havområdet fra Nordsjøen til Østersjøen er av den franske historikeren Fernand Braudel blitt kalt «Europas andre Middelhav». Han mente at disse nordlige havområdene har spilt en like viktig kulturskapende rolle i europeisk historie som Middelhavet. I sitt store verk om Middelhavet i andre del av 1500-tallet presenterte Braudel havet som det romskapende elementet for Middelhavs-regionen. Han videreutviklet senere dette til en forklaringsmodell for Europas voksende rolle i verdensøkonomien. Nøkkelen til denne utviklingen var transportveien over havet.¹ Braudels analyse var ikke bare økonomisk. Han så også på sammenhengen mellom økonomiske kraftsentra og hverdagslivet til menneskene. Han betonte mulighetene som lå til rette for menneskene i en region, forutsatt at det fantes passende teknologi, gode konjunkturer og

1 Braudel 1972; 1984.

kompetanse. Poul Holm ønsket å undersøke Skagerrak-Kattegat-området i lys av Braudels forklaringsmodell.²

Kjernen i Poul Holms undersøkelse var kontaktmønsteret over havet. Hva slags forbindelser var det? Var det handels- og næringsforbindelser eller dreide det seg om migrasjon hvor menneskene flyttet for kortere eller lengre tid? Hvilke konsekvenser fikk kontaktene? Kan det være grunn til å si at områdene rundt Skagerrak og Kattegat hadde en felles kultur?

Natur- og næringsforhold

Kysten av Agder og Telemark har skjærgård med et forholdsvis karrig landskap innenfor. Med enkelte unntak er jordstykkene små og jordsmonnet forholdsvis skrint. Skogen er småvokst i Vest-Agder, men langt bedre i Aust-Agder og Telemark. Kyststrekningen hadde verdifullt eiketømmer som i stor grad ble hogd ned på 1500- og 1600-tallet. Men det var fortsatt store skogområder i innlandet. På den norske Skagerrak-kysten renner det ut elver hvor man kunne transportere tømmer. Ved elveutløpene vokste det fra 1500-tallet fram bosetninger hvor tømmereksport etter hvert ble en svært viktig næringsvei. I Aust-Agder fantes det også malmforekomster som la grunnlaget for drift av jernverk.

Den dype Norskerenna ligger like utenfor kysten. Det var derfor ikke grunnlag for noen omfattende fiskerinæring på den norske Skagerrak-kysten. Det ble hovedsakelig et beskjedent kystfiske med småbåter som skulle dekke landsdelens eget behov. I perioder med rikt sildefiske, som f.eks. utenfor Vest-Agder i første del av 1800-tallet, kunne det bli eksportert store mengder fisk fra landsdelen. Fra siste del av 1700-tallet vokste det også fram en hummereksport. Fra midten av 1800-tallet ble fiskere på Agder-kysten engasjert i et omfattende drivgarnfiske etter makrell forholdsvis langt fra land.³

Den norske Skagerrak-kysten hadde altså muligheter for eksport av etterspurte varer, primært tømmer, trelast og jernprodukter. Dette ble sterkt utnyttet fra 1600-tallet. På den annen side var man langt fra selvfor-

2 Holm 1991:20 f.

3 Ibid.:196 f.

synt med matvarer. Befolkningen i kystområdet måtte få tilførsler av korn, kjøtt, smør og andre matvarer.

Forholdene var annerledes i Sverige. Utenfor den svenske vestkysten er havet grunnere enn langs norskekysten. Det gjorde at svenske fiskere kunne finne sine fangstplasser lenger ut fra land, gjerne over mot kysten av Danmark, etter hvert også videre ut i Nordsjøen. Svenskene var i lange perioder velsignet med et rikt sildefiske, først i Skåne, senere lenger nord. I siste halvdel av 1700-tallet ble det fisket eventyrlige mengder med sild på kysten av Båhuslen, noe som førte til stor eksport av sild og tran. Fiskeri-næringen kom til å bli viktig for den svenske kystbefolkningen, viktigere enn den var på norske Skagerrakkysten.

Kysten av Båhuslen er like karrig som sørlandskysten. Den største forskjellen er at i nordre Båhuslen finnes det ingen elveutløp. Elvene går parallelt med kysten og har utløp andre steder. Skogen i Båhuslen ble i stor grad hogd ut allerede på 1500-tallet. Tømmeret fra området innenfor ble i hovedsak fraktet til kysten på elver med utløp i Østfold eller ved Göteborg. Nordre Båhuslen fikk derfor ikke velstående byer på samme måte som på kysten av Agder og Telemark.

Svenskekysten sør for Göteborg er annerledes. Der er landskapet mer likt forholdene i Danmark, flate strekninger med sletter velegnet for jordbruk i landområdene innenfor kysten. Det danske landområdet nord for Limfjorden er karrig sett ut fra dansk målestokk, men det kunne likevel produsere et matvareoverskudd for salg.

Nordvestkysten av Jylland hadde ingen naturlige havner. Skip måtte losses og lastes ute på redene. Mindre båter kunne trekkes opp på stranden. Danske fiskere hadde tilgang til store, grunne havområder, både i Kattegat og utover mot Nordsjøen.

Eksporten av trelast og jern førte til framveksten av økonomisk sterke byer og tettsteder langs den norske Skagerrak-kysten. Nordre Båhuslen var etter den svenske erobringen på 1600-tallet i lange perioder preget av stagnasjon. Med unntak av Göteborg hadde den svenske vestkysten få livskraftige byer. Nord-Jylland var preget av landbruk, fiske og av mindre strandsteder.

Næringsmessig var det altså *ulikhetene* som preget Skagerrak-Kattegat-området. Det er de store forskjellene som er iøynefallende. Norskekysten

var helt forskjellig fra Nord-Jylland, både naturmessig og næringsmessig. Hvert av områdene hadde sine overskuddsvarer som kunne eksporteres og andre varer som de måtte skaffe seg utenfra.

Befolkningens kontakt i området

Kontaktmønsteret ble preget av de politiske forholdene. Fram til midten av 1600-tallet hørte hele dette området til Danmark-Norge. Skagerrak-Kattegat var til da et innenlandsk hav kontrollert av danskekongen. Ved siden av handelsforbindelsen mellom Sør-Norge og Danmark var det også stor handelsutveksling mellom Danmark og den svenske vestkysten.

Etter at svenskene erobret Halland og Båhuslen i 1645 og 1658, ble Skagerrak-Kattegat-området delt av en riksgrense mellom to land som hyppig lå i konflikt med hverandre. Dette førte til mange hindringer for kontaktutveksling mellom de svenske og de dansk-norske områdene. Svenske myndigheter ville snu kontakten fra de nyerobrede områdene inn mot resten av Sverige. Med unntak av i krigstid fortsatte det imidlertid å være en viss handelskontakt mellom Vest-Sverige og naboområdene i Norge og Danmark.

I perioden etter 1660 er det kontakten mellom Sør-Norge og Danmark som dominerer. Norge hadde underskudd på korn og andre matvarer. Danmark manglet trelast og jernprodukter. Det meste av den norske handelen med Danmark gikk til København og til byene på den danske østkysten. Men det var også en nær handelskontakt mellom Nord-Jylland og den norske Skagerrak-kysten. Det var både danske og norske skuter som sto for denne varetransporten. Dermed ble skipperne og mannskap fra begge land kjent med mennesker på andre siden av havet.

På 1700-tallet var det mange småskuter, særlig fra Aust-Agder, som seilte til landingsplasser på den danske nordvestkysten, som f.eks. Blokhus og Løkken. Derfra var det også mange danske skuter som seilte med sin last til Norge. Utover 1700-tallet økte antall danske skuter i den trafikken.⁴

Nødsårene under Napoleonskrigene viste hvor avhengig Sør-Norge var av kornimport fra Danmark. England innførte blokade av Danmark-

4 Ibid.:117.

Norge og vokter kysten med kapere. Sverige fulgte opp med å sende ut kapere etter danske og norske skip. Det meste av trafikken med korn fra Danmark til Norge stanset da opp og det ble hungersnød mange steder i Norge.

De fleste av skutene som klarte å komme gjennom blokaden, seilte mellom sørlandskysten og Nord-Jylland, der var det lettest å unngå engelsk blokade og svenske kapere. Nå var det nordmennene som sto for det aller meste av transporten, da det betydde mest for dem. I 1813 seilte det 71 småskuter ut fra Arendal med kurs for kysten av Nord-Jylland.⁵ Det var en firedobling fra årene før krigen.

Småskutefarten over Skagerrak fortsatte utover 1800-tallet. Korneksporten fra nordre og vestre deler av Jylland til Agder nådde sitt maksimum omkring 1840 for deretter å gå gradvis nedover. Billig kornimport til Norge fra fjernere steder bidro til denne reduksjonen.

Fra midten av 1800-tallet kom den store ekspansjonen i skipsfartsnæringen i Aust-Agder. Den var konsentrert om langfart med forholdsvis store skip. Disse rederne hadde liten interesse av Danmarksfarten. Men denne farten fortsatte ennå en tid, nå i hovedsak i regi av folk fra Vest-Agder. De hadde ikke ressurser til å drive langfart. I stedet kunne de seile over til Nord-Jylland med sitt småtømmer, en vare som det var små muligheter for å få eksportert til andre steder. Fra 1850-årene kom dermed kyststrøkene i Vest-Agder til å dominere farten over Skagerrak til Nord-Jylland, en fart som nå gikk mot slutten. Den siste tradisjonelle danmarksfarten skjedde så sent som i 1928 med en slupp fra Søgne med det passende navnet «Farvel».⁶

I Vest-Sverige ble handelen fullstendig dominert av Göteborg, det var Sveriges største handelsby.⁷ Men det vokste også fram en viss sjøtransport mellom andre deler av den svenske vestkysten og steder på Øst-Jylland. Langs Båhuslen-kysten ble det utover 1800-tallet en økende kystfart inn til byene langs Oslofjorden. Mannskapene på disse skutene ble på den måten kjent med forholdene i Norge.⁸

5 Masdalen 1983:12.

6 Bentsen 1983:115.

7 Holm 1991:85.

8 Bråstad 2000:35.

Kontakten skjedde også via fiskerne, dels ved at de møtte hverandre ute på fiskefeltene, dels ved at fiskerne søkte inn til nabolandet, enten for å levere fangst eller for å søke nødhavn i uvær. Slike kontakter er kjent alt fra 1500-tallet. Fiskere fra Båhuslen hadde tradisjonelt vært aktive som linefiskere utenfor Skagen og langs kysten av Danmark. Utover 1800-tallet dro svenskene i økende grad ut til fiskeplasser i Nordsjøen og opp langs Vestlandet til Ålesund.⁹

I første del av 1900-tallet dro svenske linefiskere innom Sørlandsbyene, og særlig til Kristiansand, for å kjøpe makrell og sild til agn eller for å kjøpe salt til å salte fisken ute på fiskefeltet. De svenske fiskerne kom også hyppig inn til norske havner for å søke nødhavn i uvær. I perioder med dårlig vær kunne mange titalls svenske fiskebåter bli liggende i norske havner mange dager, noen ganger opp til flere uker.

Ut fra disse kontaktene kan det være grunn til å si at i fiskerisammenheng var Skagerrak og Kattegat en region, i alle fall i perioden 1850–1950.¹⁰

Migrasjon

Kontakten over havet førte også til at folk flyttet. På 1700-tallet gjaldt dette særlig fra Nord-Jylland til Sør-Norge. De raskt voksende byene på sørlandskysten lokket. Kirkebøkene for Arendal viser at i perioden 1725–1755 var en av ektefellene født i Danmark ved 20 % av vielsene.¹¹ Omkring 1750 var en tredjedel av Lillesands befolkning danskfødt.¹² De fleste av disse var kommet fra Nord-Jylland. Noen ble skipperer eller handelsfolk og dermed nært knyttet til skutehandelen med Danmark.

Enkelte dro også den andre veien, fra Norge til de fattige områdene langs Jyllands nordkyst, men det var langt færre. Kun i krigstid med stor matmangel i Norge, som f.eks. under Napoleonskrigene, kunne slike flyttinger få noe omfang.¹³ Mange av disse innflytterne slo seg ned langs kysten og

9 Olsson 1985:50 ff.

10 Holm 1985:151.

11 Vollen 1984:25 f.

12 Eide Johnsen 1990:56.

13 Holm 1984:14.

fikk arbeid som sjøfolk eller håndverkere i områder hvor kontakten med Norge var sterk. Andre dro lenger inn i landet og tok arbeid på gårder, noen av nordmennene fikk senere kjøpt seg en gård eller en husmannsplass i Danmark.

I andre halvdel av 1800-tallet er det en omfattende flyttestrøm fra Sverige til Danmark og Norge. I nasjonal målestokk kommer denne i skyggen av den formidable utvandringen til Amerika. Men omkring 80 000 svensker dro til Danmark og 50 000 til Norge. De fleste svenske innflytterne til Danmark dro til Sjælland og det sterkt voksende arbeidsmarkedet i København. Men det var også en markant svensk innvandring til Djursland, like nord for Århus. I utgangspunktet var dette primært sesongvise arbeidsvandring, enten til landbruks- eller teglverksarbeid, men etter hvert ble mange av dem fastboende. Bare et fåtall av disse slo seg ned langs kysten, det var innlandsområdene i Danmark som hadde behov for arbeidskraft.¹⁴

Nødsår og strukturelle omlegginger i det svenske landbruket førte fra 1860-årene til en voksende svensk innflytting til Sør-Norge, i første omgang til Østfold og området langs Oslofjorden. Deretter spredte flyttestrømmen seg nedover til Telemark og Aust-Agder. Kystområdene i sørlige og østlige Norge hadde behov for arbeidskraft, både i teglverkene, i den voksende industrien, på skipsverftene og til erstatning for de mange nordmennene som var til sjøs. Telemark og Aust-Agder fikk særlig mange svenske innflyttere fra Båhuslen. De første hadde flyttet etappevis via Østfold. Senere kom de også som passasjerer på svenske fiskebåter som skulle på fiske i Nordsjøen. Mellom 1860 og 1887 er det registrert 187 båtlaste med utflyttere fra Båhuslen til Arendal.¹⁵ I 1891 bodde det vel 1500 svenskfødte i Aust-Agder. Det var nær 2 % av befolkningen. Nesten alle disse svenskene bodde i kystkommunene. I Barbu, som nå er en del av Arendal, var mer enn 5 % av befolkningen svenskfødt.

Den svenske flyttestrømmen var i hovedsak forårsaket av arbeidsløshet og omlegginger i det svenske landbruket. Det var i liten grad kystbefolkningen som flyttet, det var mest folk fra områder lenger inn i landet.

14 Gjøøl 1983:44. Holm 1991:168.

15 Bråstad 2000:35.

Vi ser altså at det i enkelte perioder flyttet mange mennesker over havet i Skagerrak-Kattegat-området. Det var resultatet av store velstandsforskjeller. På 1700-tallet ble mange jyder lokket av velstanden i sørlandsbyene. Under nødsårene 1807–14 gikk trafikken den andre veien. Fattige nordmenn kom seg over til bedre forhold i Jylland. I siste halvdel av 1800-tallet var det svenskene som søkte lykken i de ekspansive områdene i Danmark og sørøstlige delene av Norge. I hovedsak var det folk på jakt etter arbeid: unge mennesker, mest menn, men også en del kvinner. I tillegg til de som slo seg ned fast, kom det også et stort antall sesongpendlere.

Kulturimpulser

Generelt er det grunn til å hevde at de kulturelle impulsene neppe gav seg utslag i mer enn detaljer i den stedlige kulturen. I Nord-Jylland er det registrert mange gjenstander, ikke minst jernovner og ovnsplater, som er produsert i Norge på 1700-tallet. Det er også registrert spor av norsk byggestil enkelte steder i Jylland. Nordjyske småskuter og fiskefartøyer var som regel bygd i Norge. Men utover dette er det få spor av norsk kulturpåvirkning i Nord-Jylland.

På sørlandskysten er det mye tydeligere dansk kulturell påvirkning. Men dette er i hovedsak et resultat av foreningstidens massive påvirkning fra det dansk-norske politiske og kulturelle sentrum i København. Embetsmenn og prester hadde sin utdanning derfra. Administrasjon og skole var preget av dansk embetsspråk. Det er mye vanskeligere å finne kulturelle spor etter handelen over Skagerrak eller av den jyske innflyttingen til Agders kystbyer på 1700-tallet. Det er godt mulig at enkelte jyske ord og uttrykk ble tatt opp i byenes lokale dialekter, men sporene etter dette er i hovedsak borte i dag.

De svenske innflytterne hadde med seg særegne skikker og matkultur. Dette ble praktisert innenfor hjemmets vegger etter at de kom til Norge. Det er ikke lett å finne spor av at disse kulturtrekkene spredte seg over i den norskfødte befolkningen.

Kulturimpulsene kan bedre spores gjennom teknologipåvirkning. Det er mange eksempler på at teknologiske framskritt har spredt seg over havet. På 1600-tallet lærte svenske fiskere sine danske yrkeskolleger å fiske

med line. I nyere tid var det svenskene som lærte norske fiskere å bruke snurpenot. Danske båtbyggere bygde på midten av 1800-tallet fiskebåter etter mal av Lister-skøyta.¹⁶ Svenske steinhoggere hadde ferdigheter med seg til Norge som overgikk den lokale befolkningen. Det førte til at svenskene i lang tid kom til å dominere innenfor steinhoggervirksomheten i mange norske byer.¹⁷

Folks oppfatninger av hverandre

Det finnes ulike opplysninger om hvordan folk rundt Skagerrak oppfattet hverandre. De fattige nordmennene som kom til Nord-Jylland under Napoleonskrigene, satte spesielle spor etter seg i folkelige fortellinger. Flere av disse handler om nordmenn som er farlige eller er spåmenn. De kunne kaste forbannelse på folk og forutsi hendelser. Dette kan virke underlig. Det meste av tiden hadde sørlandskysten en langt større velstand enn kystområdene i Nord-Jylland. Nord-jyder som kom med småskuter til sørlandsbyene kunne der møte en rikdom som de ellers bare kunne drømme om. Men under Napoleonskrigen var rollene snudd om. Da var det sultne nordmenn som vandret rundt i Danmark. De fastboende så på disse tiggerne med frykt. De snakket et fremmed språk og hadde en ukjent adferd. Da var det lett å tro at de fremmede sto i pakt med det overnaturlige.¹⁸

Skutehandelen på Danmark kom etter hvert til å få ganske lav status i Norge. Den kunne ikke måle seg med langfarten til handelssteder ute i Europa og i andre verdensdeler. Det var det skikkelige sjøfolk skulle drive med. Skutehandelen til Danmark var for gamle menn og unge gutter. Tilsvarende hadde varene på småskutene over Skagerrak ofte dårlig kvalitet. Det beste tømmeret kunne nordmennene få bedre priser for på andre markeder. Dårlig tømmer kunne man alltid få solgt til den fattige kystbefolkningen i Nord-Jylland.

16 Holm 1991:134.

17 Bråstad 2000:62.

18 Holm 1991:123.

På samme måte var det med de danske matvarene. Bøndene i Nord-Jylland solgte de beste kvalitetsvarene der de fikk best betalt. Dårligere kvalitet av korn, smør og kjøtt ble gjerne solgt til Norge. Man kan således få inntrykk av at nordmennene og danskene gjensidig brukte hverandre som mottaksplass for varer man ellers ikke ville ha fått solgt.¹⁹

Fiskerbefolkningens møter kunne få preg av konkurranse om de beste fiskeplassene. Omkring 1860 krevde f.eks. danske fiskere at det ble stasjonert et kontrollfartøy ved Skagen. Danskene hadde blitt fortrent av svenske fiskere. I tillegg hadde svenskene gått i land i Skagen og gjort hærverk under påvirkning av brennevin. Slike hendelser bidro til å skape avstand mellom folk.²⁰

Men forholdet mellom befolkningsgruppene kunne også være svært bra. I mellomkrigstiden kunne det tidvis ligge 50–60 svenske og norske fiskebåter ved siden av hverandre på havna i Kristiansand. Det er mange beretninger om at norske og svenske fiskere da gikk på besøk til hverandre og diskuterte fiske og fiskemetoder. På den tiden hadde svenskene ofte mer effektive fiskemetoder og større fiskebåter enn sørlandsfiskerne.

Forskere i Skagerrak-Kattegat-prosjektet intervjuet gamle svenske fiskere. De fortalte om sin kontakt med fiskeoppkjøpere når fangsten ble solgt i norske havner. Fiskere og fiskeoppkjøpere kunne ha gjensidig interesse av å opprette gode relasjoner. Fra mellomkrigstiden er det kjent at svenske fiskere gjerne søkte kontakt med kjøpmann Ekberg i Kristiansand for å få solgt fisken sin. Der ble de tatt godt hånd om. Ekberg pleide ofte å by sine svenske kunder med hjem på søndager når det ikke var fiske og man heller ikke drev handel. Han tok gjerne også med svenskene på møter i misjonsforeningen der han var medlem.²¹

Befolkningen langs kysten i Sør-Norge, Vest-Sverige og Nord-Jylland kunne ha ulik kulturell bakgrunn. Mange i Båhuslen var påvirket av schartaismen, en pietetisk vekkelse innenfor den svenske statskirken. I sørlandsbyene kunne fiskere fra Båhuslen møte helt andre religiøse oppfatninger, alt fra bedehuskultur til frikirkelige og angloamerikanskinspirerte menigheter. Dette kunne skape tilløp til konflikter når fiskerne kom

19 Ibid:146, 158 f.

20 Ibid:235.

21 Gustavsson 1986:113.

hjem til familien i Sverige. Kvinnene på Båhuslen-kysten oppfattet at mennene deres hadde endret adferd og religiøse holdninger etter besøkene i Norge.

Det hendte at fiskere fikk med seg ektefelle fra andre siden av Skagerrak. Det kunne føre til et vanskelig kultur møte når hun skulle bosette seg med sin mann. Holdninger, livsstil og religiøs tro kunne være ganske forskjellig fra det hun var vant med. Det er mange beretninger om kvinner som opplevde dette som svært fremmed og vanskelig.

Av og til kan ytre forhold sette folks holdninger på prøve. Hvem identifiserer de seg med? Hvem er «vi»? Hvem er «de andre»? Det økonomiske krakket i Arendal i 1886 førte til stor arbeidsløshet. Den lokale «Samholdsbevegelsen», som skulle stå for stiftelsen av Det norske Arbeiderparti året etter, satte opp et politisk program. Et av de øverste punktene i programmet var «Forhindring av innvandring av fremmede arbeidere». Det var primært rettet mot de mange svenske sesongarbeiderne som hadde kommet til Arendal i årene før. De tok arbeidet fra nordmennene.²²

På samme måte kan man se holdningen til svenske fiskere når de var i land i byer på Sørlandet i mellomkrigstiden. Unge jenter kunne da lett få et dårlig rykte hvis de hadde kontakt med svenskene.²³

Det er altså mye som tyder på at befolkningen rundt Skagerrak og Kattegat så på sine naboer på den andre siden av havet med en viss skepsis. De hadde andre skikker, annet språk og andre religiøse oppfatninger. De var fremmede liksom andre folk som bodde på fjernere steder. Dette kom særlig til uttrykk når de tok goder fra stedets befolkning, enten det var arbeid, fiskeplasser eller stedets unge kvinner.

Unntak fantes. Noen opplevde at kontaktmøtet kunne være langt lettere. Svenske fiskere som besøkte Kristiansand i mellomkrigstiden, kan fortelle om det. Men deres hjertelige møte med fiskeoppkjøperen Ekberg er ikke noe bevis for generelt nære forbindelser mellom svensker og nordmenn. Kjøpmann Axel Ekberg var nemlig svensk, han hadde kommet til Kristiansand og startet sin kjøpmannsvirksomhet her i 1890-årene. Han tok seg av sine landsmenn.

22 Bråstad 2000:54.

23 Ibid:116.

Konklusjon

Hva slags region har Skagerrak-Kattegat-området vært? Generelt er det de store forskjellene som er mest påfallende, framfor alt naturmessig og økonomisk, men til dels også kulturelt. Men nettopp ulikhetene har dannet grunnlaget for hyppige handelskontakter, Agder og Nord-Jylland hadde gjensidig behov for hverandres varer. Ulikheter i velstand har også vært drivkraften til at folk flyttet over til andre siden av Skagerrak.

Skagerrak-Kattegat-området kan kanskje sies å ha vært en form for *funksjonell* eller *økonomisk* region, men handelen over Skagerrak kom på 1800-tallet stadig mer i skyggen av nasjonale grenser og internasjonale handelsforbindelser. På den annen side har Skagerrak-Kattegat-området neppe vært en *identitetsmessig* region. Folk på begge sidene av Skagerrak har neppe opplevd at de har hatt en felles tilhørighet og felles identitet. Det virker ikke som de har sett på naboene på andre siden av havet som «en av oss», i alle fall har vi ikke kilder som kan dokumentere det. Muligens kan det ha vært en nærmere identitetsforbindelse før 1660 da hele området var dansk, men det vet vi ikke noe om. Det kan virke som forskjellene forsterket seg utover på 1800-tallet. De religiøse strømmingene gikk da i ulike retninger i kystområdene, og de nasjonale strømmingene ble sterkere, båndet til nasjonalstaten ble det viktigste. Samtidig åpnet kystområdene seg mer opp for internasjonale impulser.

Deler av Agder bør kunne regnes med i Skagerrak-Kattegat-regionen. Kystområdene hadde gjennom flere århundrer nær handelskontakt over til Nord-Jylland. Fiskere fra Båhuslen, Jylland og Sørlandet hadde nær kontakt med hverandre. Indre Agder var lite berørt av disse forbindelsene, de hadde lite å gjøre med Jylland og Båhuslen. Det er derfor ikke grunn til å regne indre Agder som en del av Skagerrak-Kattegat-regionen.

Litteratur

Denne artikkelen baserer seg i hovedsak på Poul Holms avhandling *Kystfolk. Kontakter og sammenhænge over Kattegat og Skagerrak ca. 1550–1914*. Esbjerg 1991.

Annen litteratur:

- Braudel, Fernand: *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*. London 1972.
- Braudel, Fernand: *The Perspective of the world. Civilization and Capitalism 15th – 18th Century III*. London 1984.
- Bentsen, Bent: «Farvel og Danmarks-farten», i: Gerd Lillian Olsen, Olav Dale, Arnfinn Håverstad og Oddbjørn Eikestøl (red.): *Søgne før og nå 3*. Søgne 1983.
- Bråstad, Kjell J.: «Svensk innvandring til Arendalsområdet på 1800-tallet», i: *Aust-Agder-Arv*. Arendal 2000.
- Eide Johnsen, Berit: «Dansk innvandring til Lillesand på 1700- og 1800-tallet», i: *Vestre Moland og Lillesand historielag årsskrift 1989–90*. Lillesand 1990.
- Finstad, Håkon: «Svensker i Telemark og Kragerø. Med særlig vekt på innvandringen ca. 1865–1900», i: Hans Try, Anders Gustavsson og Poul Holm (red.): *Meddelelser fra Kattegat-Skagerrak prosjektet nr. 7*, Kristiansand 1984.
- Gjøl, Hanne: «Svenske arbeidsvandringer til Søndre Hald herred, Randers amt», i: Hans Try, Anders Gustavsson og Poul Holm (red.): *Meddelelser fra Kattegat-Skagerrak prosjektet nr. 2*, Aalborg 1983.
- Gustavsson, Anders: «Kvinnor och män i bohuslänska kustbygder», i: Hans Try, Anders Gustavsson og Poul Holm (red.): *Meddelelser fra Kattegat-Skagerrak prosjektet nr. 12*, Esbjerg 1986.
- Holm, Poul: «Forbindelse over Skagerrak. Vendsyssels norske kontakt», i: Hans Try, Anders Gustavsson og Poul Holm (red.): *Meddelelser fra Kattegat-Skagerrak prosjektet nr. 2*, Aalborg 1983.
- Holm, Poul: «Vendsyssels norsk- og svenskfødte befolkning i 1850», i: Hans Try, Anders Gustavsson og Poul Holm (red.): *Meddelelser fra Kattegat-Skagerrak prosjektet nr. 7*, Kristiansand 1984.
- Holm, Poul: «Fiskernes kontakter over Kattegat og Skagerrak – en skitse», i: Harald Olsen (red.): *Meddelelser fra Kattegat-Skagerrak prosjektet nr. 9*, Kållerød 1985
- Masdalen, Kjell-Olav: «Endringer i skutehandelen mellom Arendal og Nord-Jylland i perioden 1800-1820», i: Hans Try, Anders Gustavsson og Poul Holm (red.): *Meddelelser fra Kattegat-Skagerrak prosjektet nr. 2*, Aalborg 1983.
- Olsson, Ragnar: «Väst kustfisket i förändring», i: Harald Olsen (red.): *Meddelelser fra Kattegat-Skagerrak prosjektet nr. 9*, Kållerød 1985.
- Sætra, Gustav: «Danmarksfarten endres – farten mellom Agderkysten og Danmark 1856–1914», i: Hans Cornell (red.): *Meddelelser fra Kattegat-Skagerrak prosjektet nr. 10*, Göteborg 1986.
- Vollen, Reidar: «Dansk innvandring til Agder», i: Hans Try, Anders Gustavsson og Poul Holm (red.): *Meddelelser fra Kattegat-Skagerrak prosjektet nr. 7*, Kristiansand 1984.